

Ks. prof. dr hab. Tadeusz Fitych

RADKÓW I MŁODZI STRAŻNICY SACRUM (POD SZCZELIŃCEM UDOKUMENTOWANO PRZYDROŻNE KRZYŻE I KAPLICZKI XVII-XX W.)

Sacrum ma funkcję edukacyjną, a jego zniknięcie nieuchronnie zubaża kulturę. (Benedykt XVI, Homilia na Boże Ciało 7 VI 2012)

„Człowiek bez religii nie może stawać się w pełni człowiekiem” (Mircea Eliade +1986 Chicago).

„Gdzie jest Bóg, tam jest przyszłość” (motto podróży apostołskiej Benedykta XVI do Niemiec z 2005 r.).

Nie wygasa, ale wręcz przeciwnie, nabiera nowej aktualności i znaczenia prawda zawarta w adagium z III w.: „duszą kultury jest kultura duszy”. Na różne sposoby wyjaśniał je także Jan Paweł II, który stawiał retoryczne pytanie – czym jest kultura? Udzielał na nie odpowiedzi. Głosił że „kultura jest wyrazem człowieka. Jest potwierdzeniem człowieczeństwa. Człowiek ją tworzy - i człowiek przez nią tworzy siebie. Tworzy siebie wewnętrznym wysiłkiem ducha: myśli, woli, serca. I równocześnie człowiek tworzy kulturę we wspólnocie z innymi. Kultura jest wyrazem międzyludzkiej komunikacji, współmyślenia i współdziałania ludzi. Powstaje ona na służbie wspólnego dobra i staje się podstawowym dobrem ludzkich wspólnot. Kultura jest przede wszystkim dobrem wspólnym narodu. Kultura polska jest dobrem, na którym opiera się życie duchowe Polaków. Ona wyodrębnia nas jako naród. Ona stanowi o nas przez cały ciąg dziejów. Stanowi bardziej niż siła materialna. Bardziej nawet niż granice polityczne”¹.

Drogi człowieka nieuleczalnie religijnego

Jan Paweł II ukazywał z jednej strony, różnorodne wymiary kultury (antropologiczny, społeczny, transcendentny), a z drugiej formułował diagnozę „nocy duszy Europy” i „noc wartości” oraz określał cztery kluczowe zagrożenia Europy. Stanowią je: pseudokultura konsumizmu, nacjonalizmu, laickości i „kultura śmierci”. Cywilizacja zachodnia z niespotykaną dotąd siłą atakowana jest przez systemy oparte na ateistycznej wizji człowieka i antywangelizacji egoizmu. Od tysiącleci wielkie religie są darem dla całego społeczeństwa. Publiczne wyznawanie wiary jest nie tylko aktem osobowej wolności, ale stanowi dar dla społeczności. To nie uwielbianie Trójjedynego Boga, ale Jego zapomnienie rodzi duchową pustkę, frustrację, przemoc i współczesny terroryzm.

W dobie współczesnego neopogaństwa, szerzonego systemowo i na różnych płaszczyznach, realizowany jest rozległy zamach na *sacrum*. Także architektura wielu nowoczesnych – desakralnych

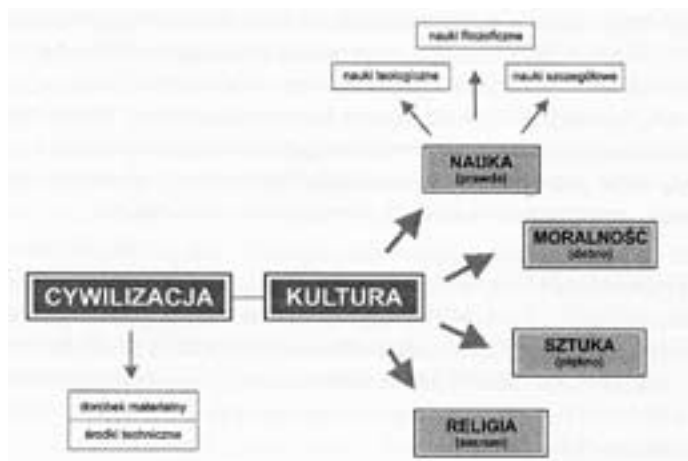
kościół, wskazuje, że zostały one zbudowane bardziej z myślą projektantów o zdobyciu prestiżowych nagród, niż na rzecz modlitwy i kultu Bożego (kard. Gaianfranco Ravasi wypowiedź dla „The Telegraph”). Z kolei zakamuflowane neopogaństwo (jako rzeczywiste „opium dla ludu”), zabiegając o rząd dusz i kolejną utopijną wersję „raju bez Boga”, wprowadza nie tylko relatywizm poznawczy i etyczno-moralny, wymazuje pojęcie człowieczeństwa oraz nasycia literaturę i przekazy medialne wizją społeczeństwa laickiego, pozbawionego ogólnoludzkiej wartości.

Należy w tym miejscu podkreślić dobitnie, że człowiek jest „nieuleczalnie” religijny. Jest więc zrozumiałym, iż odczuwa on głód *sacrum*, religijne tęsknoty i niepokoje oraz potrzebę transcendencji. Są one autentycznym wyrazem jego trynitarnego i relacjonalnego tożsamości oraz duchowości. Nic dziwnego, że człowiek każdej epoki nie nasyci się goniąc za namiastkami, ale „niespokojnym będzie jego serce dopóki nie spocznie w Bogu” (św. Augustyn, Wyznania). Będzie on w pełni wolnym i szczęśliwym, czyli zrealizowanym, jeśli w autentycznej miłości dojrzeje do bycia radosnym darem dla wszystkich. Rodzi się logiczne pytanie – co rzeczywiście go pokrzepia, umacnia, jest w stanie nakarmić? Owszem można mu dawać ćwierć i półprawdy oraz „ideologiczne konserwy” sprzed wieków czy też kolejne produkowane w Europie co pół wieku, ale można też spróbować podać mu autentycznie ożywczy pokarm. I tu pojawia się zadanie wiary. Bowiem treściwy pokarm (ekologia ducha) jest wymagający, dlatego trzeba znacznej miary wysiłku osoby, by faktycznie stał się mocą duszy i ciała, która pozwala człowiekowi żyć w całej pełni. Św. Paweł Apostoł

Narodów głosił, że „Ewangelia jest mocą Bożą ku zbawieniu dla każdego wierzącego. W niej bowiem objawia się sprawiedliwość Boża, która od wiary wychodzi i ku wierze prowadzi” (Rz 1, 16b-17).

Szczególnym „kulturowym diamentem” jest wiara chrześcijańska. Jest ona naznaczona wielką otwartością, stanowi osobową relację i przyjaźń z Trójjedynym Bogiem. Zawiera w sobie całe bogactwo mądrości. Dlatego to nasz rozum jest w stanie coraz bardziej dynamicznie otwierać się na nieskończonego Boga - Miłość. Tym bardziej w godzinie wielkiej „nocy duszy” naszego kontynentu, należy z radością przyjmować i doceniać nie tylko dojrzałe dzieła wspólnotowej nowej ewangelizacji, ale także nowoczesne i kompleksowe badania nad *sacrum* rozsianym w kulturowym krajobrazie naszych miast, wsi, szlaków pątniczych oraz panoramie rzek, wzgórz i masywów górskich². Warto w jak największym stopniu wykorzystać zarówno najnowszy stan interdyscyplinarnych badań naukowych, jak też nowoczesne technologie, aby na nowo odkryć i przyjąć wielowiekowe świadectwa wiary, ludzkiej kenozy i braterskiej komunii wykute w kamieniu, metalu i drewnie. Stanowią je tak licznie zachowane w całej Europie: nisze kultowe, dzwonniczki, źródła maryjne, krzyże (także powypadkowe), minikalwarie, minisanktuaria maryjne, kolumny i kapliczki przydrożne.

W aktualnej sytuacji, kiedy ludzkość traci sens życia i sens wspólnoty, Europa i Polska, aby pozostać sobą, nie może ulec negatywnym tendencjom dehumanizacji i dechrystianizacji. Zanim nasz kontynent ponownie odkryje swoje autentyczne korzenie, trzeba nam odważnie bronić człowieka przed nim samym. Należy obronić

Schemat – składowe pojęcia kultury
(źródło: M. Kiwka, *Rozumieć filozofię*, Wrocław [2007], s. 196).

przede wszystkim *sacrum* i ludzką tożsamość³, a także godność i centralne miejsce każdej osoby, czyli chrześcijańską kulturę – zachodnią cywilizację.

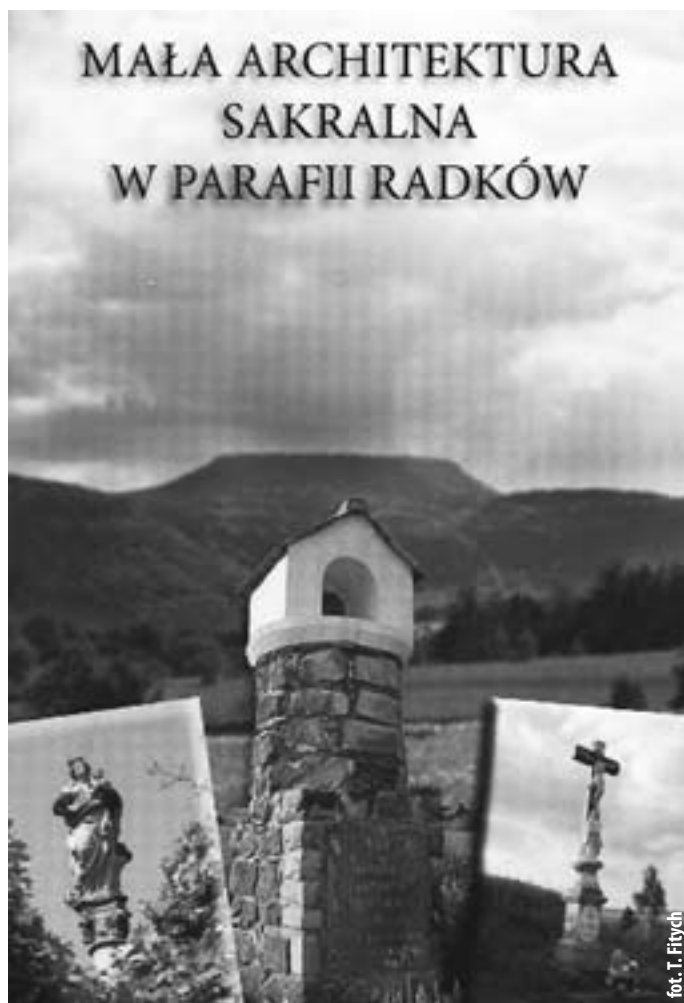
Cenna publikacja o małej architekturze sakralnej w Radkowie i okolicy

W godzinie ponownego odkrywania korzeni europejskiej tożsamości i kultury, należy zauważyć, że mała architektura sakralna jest cenną syntezą szeregu trendów owocujących personalistycznym bogactwem chrześcijańskiej kultury. Z jednej strony zawiera się w niej eklezjalny proces trydenckiej autoewangelizacji w postaci wizualizacji prawd wiary, a z drugiej wielowiekowej duchowości monastycznej, przeżywanej m.in. w formie *lectio divina* i na modlitwie brewiarzowej (jest to liturgia godzin, czyli codzienna modlitwa Ludu Bożego sprawowana w określonych porach dnia). Jej głębokim sensem był i jest dialog miłości wzajemnej z Bogiem, uświęcenie czasu, obrona osobowej wolności i wprowadzanie harmonii pomiędzy modlitwą i pracą. Ten wyraz kultury monastycznej należy traktować jako urzeczywistnienie ewangelicznego braterstwa i solidarności, poprzez wymianę darów – dojrzałych owoców swej twórczości i służgi. Od średniowiecza poprzez epokę baroku, licznymi wyrazami upowszechniania tej duchowości były praktyki pobożne, m.in. tzw. „akty strzeliste” (także i te wykute w kamieniu), przerywanie pracy na modlitwę (m.in. „Anioł Pański” – by uczcić Tajemnicę Wcielenia Syna Bożego) oraz ludowe formy brewiarza w postaci tzw. godzinek, parafialnych nieszpórów, itd.. Natomiast materialnym wyrazem konsekwentnej realizacji sakralizacji czasu i przestrzeni, także środowisk codziennej pracy, były i są krzyże i kapliczki rozsiane wśród wiejskich zagród, łąk, pól, na rozstajach dróg, przy szlakach pątniczych, na placach fabrycznych, a nawet na podwórkach powstańczej Warszawy. Umożliwiały one efektywne przeżywanie życiowej wędrówki do domu Ojca w taki sposób, aby sprawy materialne nie zdominowały ludzi do tego stopnia, że stały się jedynym życiowym widnokresem. Dzięki przywołanym formom pobożności oraz krzyżom i kapliczkom na nowo odkrywano

radość patrzenia w niebo, aby móc wszystkiemu nadawać wymiar bardziej wewnętrzny, głębszy i bogatszy w nadzieję.

O genezie swoistego renesansu zainteresowania radkowskimi krzyżami i kapliczkami przydrożnymi można mówić już przed 2005 r. W tym czasie władze miejskie Radkowa zdecydowały powiązać rozwój miasta z promocją turystyki religijnej i kulturowej. W związku z tym miały być opracowane lokalne zabytki i największe atrakcje turystyczne, a następnie opublikowane (także na płycie DVD, w wersji polskiej, niemieckiej, angielskiej i czeskiej). Kolejny motyw sygnalizowanej publikacji stanowił historyczny fakt. Otóż po obu stronach pobliskiej granicy, od dawna panowały ożywione kontakty. Zwłaszcza w ostatnich stuleciach z Czech (m.in. z Polic n/Metują i Broumowa) do sanktuarium trzech narodów w Wambierzycach Śl., prowadził szlak pątniczy otoczony wieloma kapliczkami i krzyżami. Ponadto z końcem XIX w. wieś Suchy Dół (czes. *Suchý Důl*) k/Polic n/Metują, w krótkim czasie stała się wyjątkowo często odwiedzanym maryjnym miejscem pielgrzymkowym⁴. Niestety po II wojnie światowej, na skutek decyzji jałtańskich i reżimu komunistycznego wspomniany szlak został praktycznie zapomniany. Przed kilkoma laty zarząd miasta Radkowa zdecydował, że historyczny szlak pątniczy zostanie przypomniany dzięki wydawnictwu, które wraz z uczniami przygotowuje Aleksander Mielniczuk. W tym czasie był to radkowski radny i nauczyciel (mieszkaniec pobliskiego Ratna Dolnego). Należy zauważyć, że Aleksander Mielniczuk od szeregu lat ujawniał swoje zainteresowanie małymi obiektami sakralnymi, stanowiącymi kluczowe elementy *sacrum*, nie tylko w krajobrazie otaczającym miasto Radków i okoliczne wsie, ale także i na bogatej kulturowo ziemi broumowskiej, jak i kłodzkiej. Pan Mielniczuk był autorem chociażby zdjęć i tekstów związanych m.in. z „Radkowskim Szlakiem Pątniczym”, które prezentował chociażby na portalu internetowym „Miasta i Gminy Radków – Krainy Gór Stołowych”.

Z radością i satysfakcją przychodzi mi twierdzić, że po części o dynamice i kształcie badań prowadzonych nad radkowskimi pomnikami wiary w postaci małej

Obwoluta publikacji

architektury sakralnej, zdecydowała moja wystawa autorska „Boże Młyny - Krzyże i kapliczki przydrożne na pograniczu kudowsko-nachodzkim”. Wraz z jej katalogiem i prezentacjami multimedialnymi, w dniach od 21 do 28 marca 2011 r. była ona prezentowana w kościele parafialnym pw. św. Doroty w Radkowie (zob. www.boze-mlyny.eu/). W dniu otwarcia wystawy wygłosiłem tam cztery konferencje i przez szereg godzin oprowadzałem zwiedzających, komentując tematyczne bloki wystawy (w tym nisze kultowe, które dotychczas nie uwzględnili żaden z polskich i europejskich badaczy!) oraz firmując wspomniany album. Należy zauważyć, że wystawa „Boże Młyny” (posiada wersję polską i niemiecką), jej album, szereg poprzedzających ją publikacji oraz nowatorska systemowa metoda inwentaryzacji, badań i interpretacji (w tym m.in. komputerowa baza danych z 75-ma polami danych inwentaryzacyjnych), nie tylko została wyróżniona przez Fundację Współpracy Polsko-Niemieckiej, ale na terenie całego

kraju zainicjowała liczny szereg kompleksowych projektów natury badawczo-edukacyjno-promocyjnej, jak też konkursów i wystaw fotografii (w sumie odwiedziło ją ok. 73 tys. osób w Polsce, Austrii i Niemczech). Inicjatywy te podjęto m.in. w Nowej Rudzie (moderator: Teresa Bazała), w powiecie nowosolskim (moderator: dr Tomasz Andrzejewski), na uniwersytecie bydgoskim oraz w regionie Złotego Stoku (moderator: dr Gerhard Guźlak).

Po latach oczekiwania, koordynowania wspólnotowych prac i wyteżonych badań, w roku 2012 w Wałbrzychu, w drukarni wielkoformatowej „CITYDRUK”, wreszcie ujrzała światło dzienne interesująca nas publikacja – **Mała architektura sakralna w Parafii Radków**. Powstała ona w ramach projektu badawczo-edukacyjnego „Radkowska Akademia Prymusów”, realizowanego w czasie szkolnych zajęć o profilu historyczno-obywatelskim. Były one prowadzone pod kierunkiem Aleksandra Mielniczuka.

Plan miasta Raków z 1738 r.

W niewielkim tomiku o objętości 60 stron, tenże nauczyciel jest redaktorem i autorem wprowadzenia oraz syntetycznych tekstów o poszczególnych zinventaryzowanych obiektach, jak też wykorzystanych zdjęć archiwalnych. Z kolei projekt okładki, wersję graficzną i skład komputerowy tomiku opracował i sporządził Patryk Sołtys - uczeń Technikum Informatycznego.

Z kolei 18 dziewcząt i chłopców (wymienionych w publikacji z imienia i nazwiska), spośród 97 gimnazjalistów zdobywających swą formację w Zespole Szkół w Radkowie, wzięło udział w projekcie edukacyjno-badawczym i przygotowaniu omawianej publikacji. Wykonali oni prace na rzecz lokalizacji i inwentaryzacji obiektów sakralnych, sporządzenia dokumentacji fotograficznej, segregacji i archiwizacji zdjęć oraz ich wstępnej obróbki graficznej. Dzięki temu zapoznali się z wielowiekową tradycją chrześcijańską i dziedzictwem kulturowym swego regionu. Składają się nań różnego typu kapliczki, kolumny kultowe, nisze i krzyże przydrożne (w każdym z nich wyróżnia się jeszcze szereg odmian) oraz terminologią elementów architektonicznych, każdego z typu obiektów małej architektury sakralnej. Na końcu, trzeba podkreślić fakt poznawania powstania i sposobów wykorzystywania udokumentowanych obiektów na rzecz pobożności ludowej. W ten sposób młodzież odkryła i potrafi docenić cenne elementy sacrum w pejzażu parafii i gminy Radków.

Zostali oni nie tylko uwrażliwieni na sacrum, ale stali jego kolejnymi strażnikami.

Godnym podkreślenia jest także fakt, że omawiana publikacja była współfinansowana ze środków programu operacyjnego 'Kapitał Ludzki'. Pochodzą one głównie z Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS, całość kwoty, przewidzianej w latach 2007-2013 na jego realizację, wynosi 11,5 mld euro). Badawczo-edukacyjny projekt „Radkowska Akademia Prymusów” został oparty na jednym z 5-ciu komponentów regionalnych PO 'Kapitał Ludzki'. Zrealizowany priorytet nr 9.1. ma na celu: „wyrównanie szans edukacyjnych i zapewnienie wysokiej jakości usług świadczonych w systemie oświaty”.

Małą ojczyzna i zawartość publikacji radkowskich odkrywców i strażników sacrum

Na czeskim pograniczu, graniczącym z ziemią kłodzką „kraina Pana Boga i Maryi”, na obszarze ok. 1000 km² żyje ponad 120.000 obywateli. W tym regionie znajduje się ponad 1.200 zabytków kultury. Do najcenniejszych zalicza się drewniane kościołki w Broumowie (1459 r.) i Slavoniowie (XVI w.), kompleks benedyktyński opactwa w Broumowie, a wreszcie liczne obiekty małej architektury sakralnej. Ziemia kłodzka jest wyjątkowo bogata w sanktuaria maryjne, szlaki pielgrzymkowe i liczne pomniki kultury materialnej oraz ok. 3-4

tyśce obiektów małej architektury sakralnej. Zanim przyjdzie nam określić odkryty radkowski kompleks architektury sakralnej jako swoisty ogród sakralny (a w przyszłości szczególnego rodzaju eko-muzeum), należy zauważyć, że w kulturze monastycznej, która pozostawiła tu szczególnie wyraziste piętno, w pełni ludzki styl życia (dewiza: „pokój i dobro”) oraz harmonie pomiędzy modlitwą i pracą, zaowocowała nowym typem chrześcijańskiej kultury. W kompleksach klasztornych istniały m.in. krużganki (były one kamieniem milowym rozwoju nowożytnej architektury), wirydarze – czyli ogrody sakralne oraz ogrody zdrowia („Gart der Gesundheit”).

Mała ojczyzna - to dla każdego z nas miejsce, w którym mieszkańcy danego regionu mieszkają obok siebie, wzajemnie się wspierają, obdarowują owocami swej pracy, kompetencją zawodową i kulturą duszy oraz dorastają do pełni człowieczeństwa. W naszym przypadku są to przenikające się wspólnoty osób radkowskiej parafii i gminy. Przypomnijmy więc, że miasto Radków ma ok. 2.521 mieszkańców (dane z 31 marca 2011 r.) i jest malowniczo położone na ziemi Kłodzkiej (11 km od Nowej Rudy), przy historycznej drodze handlowej z Kłodzka do Broumova. Znajduje się ono na polsko-czeskim pograniczu, nad rzeką Pośną, a 380 m n.p.m., u podnóża Gór Stołowych i Szczęślińców. Radków był wzmiankowany już w 1290 r. jako Wünschelburg, a prawa miejskie uzyskał ok. 1418 r. Znajduje się tu siedziba parafii rzym-kat. (diecezja świdnicka, dekanat Nowa Ruda-Słupiec) oraz gminy miejsko-wiejskiej Radków (9.433 mieszkańców, 12 wsi), w powiecie kłodzkim. W przeszłości miasto było ośrodkiem produkcji rzemieślniczej, o czym świadczą ławy chlebowe, mięsne i obuwnicze z XIV w.. W Radkowie trudniono się także młynarstwem, piwowarstwem, a od późnego średniowiecza także płóciennictwem i sukienictwem. Na przełomie XIV i XV w. ustalił się urbanistyczny kształt Radkowa, który niewiele się zmienił do dzisiaj. W tym czasie zbudowano wokół miasta mury obronne (na kształt zbliżony do okręgu) i trzy bramy, a w latach 1571-1580 wzniesiono kościół św. Doroty (początkowo jako ewangelicki, przebudowany w 1740 r.). W centrum znajduje się

rynek, kształtem zbliżony do kwadratu, z ratuszem wzniesionym w 1609 r. w jego pn-zach rogu (był odbudowany w 1738 r., a w 1852 powstała jego wieża). W latach 1625, 1633 i 1680 spustoszenie miasta powodowała zaraza (dokumentuje to m.in. usytuowana w rynku wotywna kolumna maryjna z 1680 r.). Z kolei w 1545 r. groźny pożar, a w XVII i XVIII w. wojny spowodowały upadek miasta. Ożywienie gospodarcze miasta nastąpiło dopiero pod koniec XIX w., kiedy to powstały tu chałupnicze warsztaty tkactwa lnianego. W 1893 r. otwarto kamieniołomy piaskowca i rozwinął się przemysł kamieniarski (z czasem powstały tu największe w Europie zakłady cięcia i wstępnej obróbki piaskowca). W roku 1925 zaczęła działalność poczta oraz niewielkie fabryczki przemysłu drzewnego, spożywczego, włókienniczego i metalowego. Po roku 1945 - przez szereg dziesięcioleci - strukturę terytorialną tutejszej katolickiej parafii stanowiły oprócz miasta pobliskie wsie. Początkowo były to jedynie: Gajów (3 km; 70 mieszkańców) i Ratno Górne (1 km; wzm. 1347 r.), a aktualnie także Karłów (7 km; eryg. 1730; 80 mieszkańców) i Pasterka (5 km; wzm. 1477 r.). Na obszarze parafii, czyli w mieście i czterech wsiach żyje prawie 1/3 ludności radkowskiej gminy.

Z wielką radością należy odnotować wyjątkowo pozytywny fenomen kulturowy, nie tylko dla miejscowego środowiska, ale całej ziemi kłodzkiej. Powstał tu szkolny

Radków - figura św. Nepomucena

Mapka gminy Radków w pow. kłodzkim

zespół badawczy, z nauczycielem Aleksandrem Mielniczukiem na czele, który postawił sobie ambitny cel. Poprzez inwentaryzację (w aspekcie historyczno-architektonicznym), typologię i syntetyczny opis obiektów małej architektury sakralnej „przyczynić się do lepszego poznania dziedzictwa sakralnego na obszarze, na którym żyjemy”. Młodzieżowy zespół posługiwał się historyczną metodą badawczą. Stanowiło ją pięć podstawowych kategorii: 1) - opis obiektu pod względem typu i konstrukcji architektonicznej; 2) - data powstania; 3) - fundatorzy i wykonawcy; 4) - lokalizacja; 5) - stan zachowania obiektu. Na obszarze parafii, czyli w 5-ciu miejscowościach (z jednym wyjątkiem) zidentyfikowano istnienie aż 72 obiektów. Pod względem liczebności były to kolejno: krzyże - 20, nisze kultowe - 14, kolumny maryjne - 8, figury świętych - 7, mini kalwarie (grupy ukrzyżowania) - 6, kapliczki różnych typów - 6, figury i kolumny św. Jana Nepomucena - 5, kapliczki domkowe - 3.

Obiekty były wznoszone w okresie 1668 - 1934 przy czym najstarszy i najmłodszy z nich znajduje się w Ratnie Górnym i to w odległości zaledwie 150 m od siebie. W wieku XIX powstała największa liczba tego typu pomników wiary (wówczas miasto Radków i tutejszy region przeżywał okres znacznego rozwoju). Największe zahamowanie w budowaniu omawianych obiektów odnotowano w latach, które razem odzwierciedlają daleko idące ograniczenia w działalności Kościoła katolickiego. Były to trudne czasy: Kulturkampfu 1871-1878 oraz nazizmu 1933-1945. Po-

nieważ krzyże i kapliczki przydrożne służyły zasadniczo pobożności ludowej, czyli modlitwie indywidualnej i wspólnotowej, stąd to i cele ich wznoszenia były analogiczne do podstawowych modlitewnych form. Głównymi ich motywami były: dziękczynienie, okazywane Jezusowi Ukrzyżowanemu, Bożej Opatrzności i Maryi, uwielbienie Boga oraz błagalne prośby. Znaczna część była dziełem wybitnych radkowskich zakładów kamieniarskich. Przede wszystkim byli to ich mistrzowie: Johan Heinisch (1842-1902) i Stephan Hertelt (1866-1929). Dla swych dzieł (niekiedy o znacznych gabarytach - ok. 4m) wykorzystywali oni piaskowiec kwarcowy. Z kolei gdy idzie o największe natężenie występowania obiektów, to odnotowano je w Radkowie - 36; Ratnie Górnym - 21 i Pasterce - 6.

Efekty zespołowych badań zostały upublicznione w formie drukowanego tomiku. Jego prostą konstrukcją stanowią kolejno: wprowadzenie, dziewięć rozdziałów (oznaczonych jedynie w postaci żywych marginesów górnych), wybrana literatura (przeważnie popularna), spis treści, tabela ukazująca liczbowe natężenie typów obiektów w poszczególnych 5-ciu miejscowościach oraz kolorowa tekturowa okładka. Na jej wierzchniej stronie, na tle charakterystycznej panoramy Gór stołowych umieszczono fotografie trzech charakterystycznych obiektów. W centrum znajduje się najstarsza kapliczka z 1668 r.

Co prawda, we wprowadzeniu do prezentowanych danych nie podano ani sposobów pełnego wy-

korzystania swych osiągnięć (np. w postaci prezentacji multimedialnych i płyt DVD...), ani też kolejnych perspektyw badawczych (choćby zaprezentowania części obiektów, tzn. tych usytuowanych przy tzw. „Radkowskim szlaku pątniczym”, fragmencie szlaku Broumow lub Police n/Metuje - Wambierzycy Śl.), jak też i kolejnych zamierzeń. *Nota bene* przed czterema laty opracowałem dwa etapy szlaku Jana Pawła II z Kudowy do Wambierzyc i udokumentowałem obiekty małej architektury sakralnej na pierwszym jego etapie: Kudowa - Błędne Skały (Bukowina). Byłoby więc korzyścią dla korzystających z tego szlaku, aby teraz móc zestawzić krzyże i kapliczki na jego drugim etapie (o długości 13,8 km) z Karłowa przez Radków do Wambierzyc. Mając na uwadze doświadczenia zdobyte przez grono radkowskich pasjonatów, kolejną ceną inicjatywą byłoby z pewnością dalsze udoskonalenie metod zbierania informacji, ich pełniejszej interpretacji, inwentaryzacji oraz publikacji, a następnie

zaprezentowanie chociażby na całym obszarze radkowskiej gminy czy też nawet w Dekanacie Nowa Ruda-Słupiec. *Nota bene* przygotowuję do publikacji projekty kulturowo-badawcze dotyczące tzw. Info-Sacrum na rzecz miasta Kudowy -Zdroju, ale także systemowego dokumentowania MAS w tutejszym dekanacie oraz na ziemi kłodzkiej czy wreszcie i w całej diecezji świdnickiej.

Uwagi użyteczne dla kolejnych inicjatorów badań nad małą architekturą sakralną

Dzwonniczki, krzyże i kapliczki przydrożne stanowią wyraz otwartości na *sacrum* i niezwykle istotny element naszego krajobrazu. Protagoras z Abdery był przekonany, że „człowiek jest miarą wszystkich rzeczy”. Z kolei jeden z najwybitniejszych teologów XX w. ks. prof. Romano Guardini (*1885 +1968), także jako filozof religii głosił opinię, że „tylko ten kto zna Boga zna człowieka”. Warto sobie tę rzeczywistość uświadomić zanim

Radków - Kolumna Maryjna z 1680 r.

Radków – barokowa kapliczka Męki Pańskiej z XVIII w. i 1910

podejmiemy trud głębszego zrozumienia bogactwa i przesłania sakralnych zabytków naszej miejscowości, miasta, regionu i diecezji. Co więcej, ponieważ nie jesteśmy historykami sztuki, pracownikami wydziału architektury, ani ochrony zabytków, to priorytetem dla nas – ludzi wierzących – będzie nie tyle skupienie się na specyfice i bogactwie form architektonicznych, ale na określeniu sposobów ich wykorzystywania dla zmieniających się form kultu i pobożności, w funkcji dojrzałej osobowej wiary.

Przed rozpoczęciem jakichkolwiek prac badawczych należałoby zapoznać się z najnowszym stanem terminologii, kategorii (obejmujących także dzwonniczki, kapliczki - grotty, krzyże i pomniki powypadkowe, nisze, itd.) i klasyfikacji pomników małej architektury sakralnej oraz słownikiem kluczowych pojęć i podstawową bibliografią doświadczonych badaczy akademickich. Na pierwszym etapie przyjdzie nam odwołać się do historycznej metody badawczej. Wytwarzając dokumentację fotograficzną i filmową, należy stawiać pytania m.in. o: przyczyny, motywacje osób (fundatorów),

inspiracje i okoliczności, miejsce (np. krzyże i kapliczki przy szlakach pątniczych; krzyże i pomniki powypadkowe), warsztat i czas powstania oraz kształt otoczenia (typ rodzaj i ilość drzew, krzewów i kwiatów; ogrodzenie...) poszczególnych kategorii. Dla pełnej interpretacji i głębszego zrozumienia istoty, przesłania, funkcji i eklezjalnego danego obiektu sakralnego, który stał się nie tylko szczególnym „drogowskazem”, ale wręcz „katalizatorem” świadectw przeżytej wiary. Na drugim etapie prac koniecznym będzie zastosowanie metody religijno-pastoralnej. Przyjdzie nam zmierzać do wyjaśnienia szeregu istotnych kwestii: jaka duchowość i fundamentalne prawdy wiary chrześcijańskiej stanowiły przesłanie danego obiektu; jak były one wykorzystywane w przebiegu obchodów roku liturgicznego i kalendarzowego; jakie formy kultu lub pobożności ludowej były praktykowane przy tych obiektach sakralnych czy zanikły?, czy powstały nowe? Kto i w jaki sposób opiekował się tymi obiektami w przeszłości oraz aktualnie?

W ramach prowadzenia kompleksowych prac musimy odwołać

się do szeregu źródeł. Stąd przyjdzie nam wykorzystać niektóre zasoby, chociażby miejscowego archiwum parafialnego (kronikę, ogłoszenia, gazetki parafialne, artykuły lokalnej prasy religijnej, zdjęcia z okazji poświęcenia lub renowacji danych obiektów, pielgrzymek itd. (...), archiwum rodzinne (dawne fotografie i widokówki oraz zdjęcia parafialnych liderów i „kustoszy” oraz rodzinne). Wiele cennych informacji będzie zdobytych poprzez metodę ankiety lub wywiadu z najstarszymi mieszkańcami, opiekunami danych obiektów lub innymi osobami mogącymi posiadać nawet fragmentaryczne dane. W związku z tym pomocny będzie właściwy kwestionariusz pytań (korzystna byłaby tu konsultacja z doświadczonym duszpasterzem lub teologiem), jak też wypracowanie jednego standardu archiwizacji zdobywanych danych (m.in. w postaci autorskich kart inwentaryzacyjnych, ale również i w formie elektronicznej).

W ostatnich latach, wręcz eksplodowała liczba publikacji (także internetowych), poświęconych małej architekturze sakralnej wielu miast i regionów. Niestety, w wielu wypadkach należy zachować wobec nich krytyczną postawę i ostrożność. Jest natomiast pozytywnym fenomenem, iż w ostatnich dwóch latach w internecie możemy znaleźć także pewne i wielce użyteczne sugestie oraz rady. Chociażby ks. Stanisław Nabywaniec w komunikatywny sposób zaprezentował genezę i założenia kompleksowego projektu badawczo-edukacyjno-duszpasterskiego: „Kapliczka”. Mała architektura sakralna na terenie diecezji rzeszowskiej (2011-2012).

Na koniec, pragnę zauważyć, że w Polsce nadal brakuje nowoczesnego opracowania na temat całościowej systematyzacji obiektów małej architektury sakralnej. Możemy je klasyfikować m.in. ze

względu na takie oto cztery kategorie jak: a) usytuowanie: naziemne (przy źródle, rzece, drodze, na placu, k/ domu, w polu), nadrzewne (przy źródle, przy drodze, w lesie, na szlaku wiodącym do kościoła, sanktuarium, miejsca pracy); fasadowe na ścianie domu lub muru;

b) forma: obraz nadrzewny lub naścienny; nisza kultowa; kapliczka fasadowa; kapliczka słupowa; kapliczka skrzynkowa; kapliczka deskowa; kapliczka domkowa (kryta dachem, małych gabarytów); oratorium domowe (większe, różne od typowego kącika kultowego); krzyż; droga krzyżowa; kolumna; figura; grupa rzeźbiarska; dzwonnica wolnostojąca; źródło maryjne lub studnia (np. w j. czes. *Studánka MB*);

c) geneza powstania: nieszczęśliwy upadek i zgon (tzw. powypadkowe – sufragium za zmarłych; m.in. pomniki poległych w czasie I wojny światowej; krzyże powypadkowe); dziękczynienie za cudowne uratowanie z wypadku i epidemii, powrót do rodziny (*ex voto*, tzn. obraz krzyży i kapliczka wotywna); miejsce, gdzie „straszyło”; miejsce interwencji Boga lub doznanego orędownictwa świętych; szlak pątniczy; ochronę przed złymi mocami; dla obrzędów związanych z rokiem liturgicznym i codzienną pracą; upamiętnienia walk i wydarzeń historycznych; patronat wsi i miejscowości; obrony i wyznania wiary; jako swego rodzaju religijno-moralne drogowskazy; wyrzą prywatnej pobożności;

d) przesłanie ewangeliczne i duchowość; misterium krzyża (krzyż, Męka Pańska; Grupa Ukrzyżowania – tzw. kalwaria cmentarna; droga krzyżowa; kalwaria); kolumna lub kapliczka Trójcy św. (różne typy, m.in. tzw. Tron Łaski); duchowość maryjna i orędownictwo Maryi (obrazy, figury, kapliczki, kolumny maryjne, „mikro” sanktuarium); kult i orędownictwo świętych; przesłania, rocznice i wydarzenia kościelne.

(Endnotes)

- 1 Zob. Jan Paweł II, Pielgrzymka do Ojczyzny 1979: Przemówienie do młodzieży zgromadzonej na Wzgórzu Lecha Gniezno, 3 czerwca 1979 nr 2.
- 2 Zob. Kard. S. Nagy, A. Bujak – fotografie, Europa Krzyżem Bogata (Od Golgoty do Strasburga), [Kraków 2010]; F. Hula, Die Totenleuchten und Bildstöcke Österreichs, Wien 1948; Ch. Wagner, Bildstöcke, Wegkreuze, Kapellen. Bildzeugnisse österreichischer Kultur, (Hrsg.) Christian Brandstätter, Wien, brw.; T. Fitych, Mała architektura sakralna w Europie Środkowej. Specyfika, terminologia, interpretacja, przesłanie, w: Cierpliwość i Miłość (Księga dla uczczenia Kardynała Henryka Gulbinowicza), pod red. Bp. E. Janiaka, ks. W. Irka, PWT we Wrocławiu [2010], s. 245-254; Tenże, Z badań nad małą architekturą sakralną Dolnej Austrii (Moniholz k/Grainnbron, Waldviertel), „Zeszyty Naukowe WWSZiP” (2009) nr 13, s. 75-93; J. Borzyszkowski, A. Klejna, Boże męki - krzyże i kapliczki przydrożne na Kaszubach, Gdańsk – Pelplin 2004.
- 3 Zob. Benedykt XVI Homilia podczas Mszy św. w 5. Rocznice śmierci Jana Pawła II: „Bądźmy świadkami tej wiary, nadziei i miłości których uczył nas Jan Paweł II, L'Osservatore Romano” (2010) nr 6, s. 37-38.
- 4 W kierunku pn-zach od wsi, znajdowała się w lesie (tzw. Ticháčky les) drewniana kapliczka Matki Bożej. Wzniesiono ją w 1897 r., po tym jak na tym miejscu, w latach 1892- 1895, NMP aż 23 razy ukazywała się 14-letniej Christina Ringl. Po tragicznym pożarze kapliczki w 2010 r., została ona starannie odbudowana, a 8 lipca 2012 r. konsekrował ją Prymas Czech abp Dominik Duka, w obecności biskupa Hradec Kralove Jana Vokála.